

Irodalomtörténeti Közlemények

A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézetének folyóirata

2015/3

A tartalomból

Esterházy (I.) Pál

Bethlen Miklós

Arany János és Johanna Neumann

Balázs Béla

„Semmi sincsen egészen úgy...”

Füst Milán születésének 125. évfordulója tiszteletére rendezett emlékülés anyaga

Szerkesztette Szegedy-Maszák Mihály, Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2013, 216 l.

Egy évfordulós konferencia, illetve az annak anyagából létrehozott kiadvány tétjekettős: egyrészt jelentős irodalomtörténeti vállalkásnak és összegzésnek tekinthető, másrészt azonban az évfordulós szerzőt övező kultusz egy kiemelt állomásaként is értelmezhető. Irodalomtörténeti szempontból az ilyen összefoglaló kiadványok jelentősége abban áll, hogy a szakma (a kerek évszám, a nyilvánosság, az aktualitás okán) fokozottan figyel az adott alkotó szövegeire, ily módon a kötet alkalmassá válik az értelmezési lehetőségek sokféle-

ségének, az egymástól eltérő olvasatok esetleges ütközésének felmutatására. Az életműre vonatkozó kutatások eredményei így egyfajta kaleidoszkópként jelenhetnek meg, megerősítve vagy átrendezve a szövegek kanonikus pozícióit. Az évforduló azonban előtérbe vonja az író személyét, ezzel együtt pedig az élettörténetét, a relikviáit (a kéziratokat és a személyes tárgyakat, az életút szempontjából meghatározó helyeket és épületeket) is. Ilyen esetben a tudományos kérdésfelvetések mellett további megközelítésmódok is in-

dokoltta válnak, az emlékező, a mitizáló és a muzealizáló tekintet egyaránt az életműre vetül.

Az irodalomtörténet és az irodalmi kultusz kettős, egymást bizonyos értelemben ellenpontoszó perspektívája jellemzi a „*Semmi sincsen egészen úgy...*” című kötetet is, amely a Füst Milán Fordítói Alapítvány kezdeményezésére, 2013. október 18-án, a Petőfi Irodalmi Múzeumban megrendezett emlékkonferencia anyagát (a köszöntők és előadások szerkesztett változatát) adja közre impozáns módon, a Fekete Sas Kiadó Füst Milán-sorozatának újabb darabjaként. A tudományos és a személyesebb, emlékező jellegű írások mellett helyet kapnak a kötetben Füst Milán egyes szövegei, szövegrészletei; továbbá a szerzőről, illetve a jellegzetes, az életút állomásait felidéző tárgyakról, épületekről készített fényképek; emellett a kiadvány betekintést ad az alapítvány munkájába is, képet kapunk a hagyaték gondozásának módjáról, nehézségeiről, újabb állomásairól is.

Füst Milán életművének értelmezése, leírása során szinte állandó vonatkozási pont a szövegek korabeli beszédmódoktól eltérő, sajátos modernsége; a szerzőnek a hagyományhoz és az újításhoz való egyedi viszonya; bizonyos, a művekben fellelhető tematikus jegyek, mint például a kívülállás élménye, az idegenség és a filozofikusság; továbbá a jellegzetes hangneme, amely a pátoszt és az ironiát, illetve a fenséges és a parodisztikus minőséget vegyíti, és amelyben az archaizálás és mitizálás gesztusa is meghatározó. Ugyancsak visszatérő motívum az életmű kanonikus helyzetére való reflektálás. Annak ellenére, hogy a szerző mind a líra, mind az epika, mind a dráma területén egyedi és jelentős alkotásokat hozott létre, ezáltal irodalomtörténeti rangja megkérdőjelezhetetlen, az általános műveltség

(például a közoktatás) tekintetében Füst Milán fontossága mégsem evidencia.

A kötetben több olyan írás is szerepel, amelynek kiindulópontja ez a dilemma. Kulcsár Szabó Ernő (aki nemcsak irodalomtörténész minőségben, hanem a Füst Milán Fordítói Alapítvány kuratóriumának leköszönő elnökeként szólal meg) például köszöntőjében a hatástörténet feltárásának szükségességére, valamint az életmű irodalomtörténeti értékelésének ambivalenciájára mutat rá: „Füst Milán életművével szemközt aligha állíthatjuk, hogy közmegegyezés állna fönn a jelenre gyakorolt hatásának mibenléte felől. [...] Már lírájának szisztematikus költésztörténeti elhelyezhetősége körül sem hangzanak egybe a szakmai vélemények, nem is szólva a prózai műfajainak irányzati hovatartozását illető elgondolások különbségeiről.” (*Üdvözlő sorok Füst Milán jubileuma alkalmából*, 15.)

Párhuzamba állítható ezzel Schein Gábor tanulmánya (*Messze áll mindenkitől? Füst Milán költészetének helyzete a 20. századi magyar irodalomban*), amely Füst Milán költészetének kanonikus helyzetét, a recepció meghatározó vonatkozási pontjait mutatja be. A bevezetésben Füst életművének jelentőségét, művészetbölcseleti írásainak hatástörténeti aspektusait állítja szembe azzal a ténnyel, hogy a szerző nem részesül a nagy klasszikusoknak kijáró folyamatos figyelemben. A kanonizáció kérdése, azaz a különállás „Füst Milán-i szituációja” (Somlyó György) központi jelentőségű Schein tanulmányában, amely rámutat arra, hogy az életmű integrálhatatlanságának problémája már a kortársi kritikában is jelen volt. Nagy Zoltán 1914-es cikke szerint például Füst Milán „messze áll mindenkitől, mint a sivatag

fája” (*Füst Milán: Változtatnod nem lehet*, Nyugat, 1914/9), Kassák Lajos pedig 1927-ben úgy látja, „az új magyar költészetnek nincs olyan csoportja vagy iskolája, ahová Füstöt be lehetne állítani, sőt ebből a nézőszögből az új európai költészetben sem tudnám a helyét megjelölni.” (*Füst Milán*, Nyugat, 1927/16.)

Schein a recepcióban újra meg újra felbukkanó fogalom, a „különállás” mögé tekint, és a magyar és az európai irányzatokhoz való kapcsolódását a kortárs befogadás kontextusában értelmezi Füst költészetének nyelvi, poétikai és tematikus aspektusait. Világos érvelés vezet el a tanulmány végkövetkeztetéséhez: „Füst költészetének befogadása kezdettől fogva az allegóriahasználat sajátosságaiból kibontakozó bonyolultabb történelem- és hagyományszemlélet megértéséhez volt kötve. Ennek esélyei a múlt század hetvenes éveiben nőttek meg. A magyar irodalomban – először annak vajdasági részrendszerében, ahol a Füst-recepció megújulása is kezdetét vette, majd máshol is – ekkor kezdtek megjelenni és megerősödni hasonló szemléleti formák, hogy a *Termelési regénytől* Borbély Szilárd *Halotti pompájáig* jelentős művek alapító gondolata származék belőlük.” (62.)

Angyalosi Gergely írása (*Bizonyosság és agnoszticizmus a Változtatnod nem lehet című kötetben*) szintén Füst Milán költészetének poétikai sajátosságaival foglalkozik. A hiánypótló tanulmány a *Változtatnod nem lehet* szemléleti hátterét vizsgálja, meggyőzően érvel a bevezetésben megfogalmazott állítás mellett, mely szerint „a bizonyosság szenvedélyes keresése a pályakezdő Füstnél párban jár a radikális agnoszticizmussal; olyannyira, hogy ez a két, ellentétesnek vélhető pólus szervesen kiegészíti egymást” (37). A szöveg rendkívül sokrétű: miközben nyelvi, poétikai, stílári-

és strukturális szempontból is képet ad Füst Milán első verseskötetéről, **valamint** arról, hogy az hogyan illeszkedik a szerző teoretikus, önéletrajzi és szépirodalmi szövegeihez, Füst gondolkodásmódjának, bölcséleti jártasságának sajátosságait a kortárs gondolkodókhoz, csoportosulásokhoz való viszonyában is vizsgálja.

A Füst Milánról való további gondolkodás termékeny mozzanata lehet Angyalosi megállapítása, mely szerint Füst látásmódja bizonyos pontokon összefüggésbe hozható Lukács és köre művészetszemléletével, ám számos lényeges aspektusában eltér attól. Például „Füst Milánnál is »halálra szánt«, »halálra kárhozott« minden ember, de lírájának tragikus alaphangját az ellentétes igazságok feloldhatatlan és pusztulásba vivő *ellentmondása* adja, nem a pusztulás révén megvalósított homogén és egyértelmű – s végső soron művészi – forma. [...] A lukácsi értelemben Füst világlátása tehát nem tekinthető tragikusnak. A felfogásukat elválasztó vonal pedig nem más, mint Füst alapvető agnoszticizmusa. [...] [P]ontosan a lukácsi bizonyosság-igényt, a művészet absztraháló, filozófiai megközelítését állítja szembe egyfajta szenzuális, a minőség-érzetre alapozott esztétikumfelfogással, és egyértelműen az utóbbi mellett voksol.” (Uo., 43–44.)

Az Angyalosi-tanulmány olvasása nyilvánvalóvá teszi, hogy Füst Milán szépirodalmi szövegeinek vizsgálata során fontos hozadéka van annak, ha a biográfiai szövegek (naplók, levelek), a publicisztikák és az elméleti munkák tapasztalataival is számot vetünk. Ez az eljárás jellemzi Veres András figyelemre méltó tanulmányát is (*„Ez mind én voltam egykor”*). Veres a két Hábi-Szádi kötet kapcsán tesz fel kérdéseket, rámutatva a vizsgált korpusz arkhimédészi pontjaira, azokra

az ambivalenciákra, amelyek segítségével az irodalomtörténész közel kerülhet a rendhagyó műfajú alkotáshoz. Számot vet a szerzői intenció (vagyis az 1957-es utóhangban megfogalmazott információk), a beszédhelyzet (az elbeszélők sokszorozódása, a megszólalók szerzői alteregóként azonosítása), az elbizonytalanító technikák (a szövegek egymást ellentétező jellege, a szemantikai és tematikus ellentmondások) értelmezési lehetőségeivel, valamint a különböző műfajok és szövegtípusok (Füst költészete, elbeszélő prózája, önéletrajzi és magánszövegei, elméleti írásai) közötti átjárhatósággal. Alapvető jelentőséget tulajdonít az „álarcos szerepjátéknak”, amely ebben a kontextusban a biográfiai szövegeket kiegészítő, alternatív vallomások metódusként tűnik fel: „Fölmerül a kérdés: mi lehet az oka a sok elbizonytalanító technikának? Nyilván többféle válasz is adható rá, itt csupán egyet vetnék fel a lehetséges indítékok közül. Hábi-Szádi tanításai között nem egy akad, amely *alapvető tabukat sért*. Ha némelykor óvatosan, körülírva jár is el, de egyértelműen állást foglal amellett, hogy nincsen túlvilág, Isten létezése kétséges, a világ nem teremtés eredménye, stb. Mint-hogy bölcséleti állításait nem szakfilozófiai érvekkel, illetve okoskodással támasztja alá, hanem döntően élettapasztalatokra épülő példázatokkal, sokkal inkább kiteszi őket a szubjektív megítélésnek. Talán ezért ismeri el már előzetesen tanítása cáfolhatóságát. Igaz, így az állítások súlya kisebb, mondhatóságuk tere viszont szélesre tágul. Aligha lehet túlbecsülni, hogy milyen felszabadító lehetett Füst Milánra, amikor rátalált arra a művészi megoldásra, hogy különféle álarcok mögé rejtheti a naplójába »beletitkolt« eszméit, életigazságait.” (87.)

Míg Veres András tanulmánya az életmű homogenitására, egységességére mutat rá, addig Bárdos László a biográfiai szövegeket, a naplót és a levelezést veti össze a tematika, a műfaj, a beszédmód és a személyesség megnyilvánulása szempontjából (*A véglegesség közlés módjai: A Füst Milán-i napló és levelezés közös és eltérő jegyeiről*). Szilágyi Judit szintén „a Füst Milán-oeuvre egységére” utal, amikor az *Emlékezések és tanulmányok* kötet kiadástörténetét tekinti át, és filológiai-textológiai szempontokat is érintve az életműkiadás utolsó darabjának műhelymunkájába vezeti be az olvasót (*Másik[?] Füst Milán: Egy előkészületben lévő kötet néhány olvasata*). Ugyancsak filológiai és textológiai dilemmával szembesít Szigeti Csaba ötletgazdag tanulmánya (*Egyetlen verso tanúsága: Füst Milán Az orgonista című kisregényének keletkezéséről*). A *Parnasszus felé* című regény előzményeként számon tartott kisregény keletkezési időpontját a gép- és kéziratokon fellelhető feljegyzésekkel, a magánszövegekben található információkkal és az életmű további darabjaihoz való illeszkedéssel összefüggésben vizsgálja.

A tanulmányok többsége az életmű prózai darabjait állítja a vizsgálódás fókuszába, Márton László például a világirodalmi kontextusokat ismerteti (*Az elbeszélői tekintet: Füst Milán világirodalmi szemlélődéseiről és megfigyeléseiről*), a kötet szerkesztője, az alapítvány kuratóriumának jelenlegi elnöke, Szegedy-Maszák Mihály pedig Füst prózájának nyelvi és narratológiai aspektusairól értekezik (*A történetmondó mint főszereplő*). Önéletrajzi és fikciós identitások viszonyát vizsgálja: véleménye szerint „Füst Milán elbeszélői munkái azzal a műfajtovábbéléssel hozhatók összefüggésbe, amelyet a franciák s nyomukban az angolszászok »autofiction«-nak neveznek” (69). Számos észrevétele közül az a legtermékenyebb,

hogy a prózai művek elbeszélismódja hasznosítja az „önmegfigyelés” gesztusának sajátosságait, amely így a narratív stratégiák alakulásában, az időkezelés és a nézőpontok alakításában is szerepet játszik.

Molnár Gábor Tamás tanulmánya (*Hang és látvány Füst Milán elbeszélő prózájában*) szintén a prózai művek egy lehetséges interpretációját mutatja fel: a szerző narratív, stiláris, kompozicionális, mediális és szemantikai szempontokat együttesen alkalmazó írásában arra a kérdésre keresi a választ, hogy az elemzett rövid-prózai elbeszélések és az *Advent* szövegformálása mennyiben és milyen módon függ „az elbeszélő hang és a hozzá kapcsolódó tudat(ok)” problémáitól, „a hang és a hang által teremtett látvány” egymásra vonatkoztathatóságától (95). A szöveg a Füst Milán prózájára jellemző egyes szám első személyű elbeszélismód értelmezési lehetőségeit vázolja, termékeny módon vet számot az elbeszélői szólam megkettőzéséből adódó szerkezeti és narratológiai következményekkel, bizonyítva, hogy „a személyes hang és az elbeszélői szerepek közötti összjáték adja a Füst Milán-i prózastílus egyik központi motívumát” (100). Figyelemre méltó a tanulmánynak az az állítása is, hogy a Füst-próza „viszonylagos homogenitása” (a szakirodalom által gyakran említett nyelvi és poétikai vonatkozásokon túl) a látványok bemutatásával, a vizuális leírások jelenlétével, a „fényeffektusok és a megértés vagy annak hiánya közötti” összefüggéssel is kapcsolatba hozható (97).

A tudományos igényű írások mellett a kötetben több olyan szöveg is olvasható, amely nem annyira a műalkotást, hanem inkább az embert (a költőt, az író, a tanárt, a barátot) állítja a fókuszba. Poszler György visszaemlékezése Füst magánta-

nári kollégiumait „mágikus szeánszként”, előadásmódját „prófétai igehirdetesként”, karizmatikus személyét pedig titokzatos tudás birtokosaként írja le (*Borús bekezdések Füst Milánról*, 19). Röder Edit, az alapítvány kuratóriumának tagja, egykori tanítvány, a család barátja szintén az emlékezés hangján szólal meg, mielőtt a hagyatékkal kapcsolatos aktuális kérdésekre rátérne (*Megemlékezés Füst Milánról és Füst Milánné Helfer Erzsébetről*); Sándor Iván Füst drámáiról szóló esszéjében személyes élményeket is említ (*A lélek sötét oldalának színváltozásai: Boldogtalanok – Negyedik Henrik király*), E. Csorba Csilla, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója pedig a muzealizálásnak mint értékörzésnek a jelentőségét hangsúlyozza *Köszöntő beszédében*.

A kultuszképzés azonban Füst Milán esetében nem annyira a megerősítésről, a közismert, mindenki számára konszenzusos kép rögzítéséről szól, sokkal inkább a felejtés ellen működik: az egykori tanítványok megszólalása, a visszaemlékezések lejegyzése valóban a tanáregyéniség „örökségének” bizonyítékeként, egyfajta „tanúságtételként” fogható fel. A fordítói alapítvány működésének dokumentumai (a támogatottak névsora, a laudációk közlése) voltaképp azt hivatottak jelezni, hogy a Füst Milán-féle szellemiség bizonyos értelemben ma is tovább él.

A „*Semmi sincsen egészen úgy...*” című tanulmánykötet tehát mind irodalomtörténeti, mind pedig kultusztörténeti szempontból fontos kiadvány, amely nemcsak az életmű értelmezéséhez, hanem a háttértörténethez és a szerző nevéhez fűződő hagyomány működésének megértéséhez is szükségszerűen közelebb visz.

Nagy Csilla

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet